

Sotkamo 14.6.2008; **Meriläisten sukuseura**

Kulttuurien kohtaamisesta Kainuun itärajalalla

Heikki Rytkölä

Puheenvuoroni aiheeksi sovittiin kainuulaisten ja rajantakaisten karjalaisten keskinäisten suhteiden käsittely. Taisimme muotoilla asian suunnilleen näin:

”Kulttuurien kohtaamisesta Kainuun itärajalalla.”

Aiheesta riittäisi puhetta pitkäänkin. Niin **värikäs ja monivaiheinen** on rajanaapureiden ja jopa sukulaisten halki vuosisatojen jatkunut vuorovaikutus. Pyrin kuitenkin tiivistämään vain joitakin keskeisiä piirteitä.

Nykykainuulaisten **esi-isät asuttivat** tätä Kajaanien maan kolkkua noin 1530-luvulta alkaen. Kustaa Vaasa antoi ankaran määräyksen muuttaa näille seuduille paria vuosikymmentä myöhemmin. On kuitenkin syytä muistaa, että näitä seutuja on asuttu jo noin **9000** vuoden ajan. Tiedot tämän erämaan **keskiaikaisista** asukkaista ovat kaikkein niukimmat. Asumaton seutu ei ollut. Ainakin täällä liikkui lappalaisia (saamelaisia), pohjalaisia, hämäläisiä ja karjalaisia. Ja tietysti myös savolaisia. Tuskin heidät komennettiin asuttamaan heille täysin tuntematonta seutua. Karjalaiset lienevät tulleet lähinnä Laatokan seuduilta. Ehkä kulkijoita oli Novgorodinkin alueelta. Tästä kertoo 1300-luvulta peräisin oleva **tuohikirje**, jonka kuvaus kauppiamiesten matkasta on sijoitettavissa Oulujärvelle. Matkaajia kehoitettiin käyttäytymään siivosti. Väkeä täällä siis asui Novgorodinkin hallitsijoiden tietojen mukaan.

Keitä nuo eläjät tarkkaan ottaen olivat ja mitä he tekivät elääkseen? Siitä meillä on vain otaksumia. He ovat tutkimuksen ”haasteita” kuten nykyään on tapana sanoa. Erityisesti he ovat sitä Oulun yliopiston arkeologeille ja historiantutkijoille. Tähän työhön **yliopiston historian** laitoksella onkin erinomaiset laadulliset valmiudet, mutta resurssit ovat niukat, eikä nykyisessä tilanteessa näytä olevan toiveita niiden kasvusta. Ehkä pikemminkin päinvastoin.

Meidän Kainuuksi kutsumaa aluetta ”hallittiin” Pohjanmaalta käsin. **Limingan** seurakunta keräsi täältä veroksi kapahaukea mahdollisesti jo 1400-luvulla. Tähän tuntuisivat viittaavan **Mikael Agricolan** kirjaamat taloudelliset tiedot Itämaan eli nykykielellä sanottuna Suomen oloista. Oman seurakunnan Oulujärven erämaa sai viimeistään 1550-luvulla; kirkko rakennettiin Manamansalon saareen. Siellä sijaisi myös pappila. Tuon kirkon **kello** on se kuuluisa ”Kainuun kansan lahja Solovetskin luostarille”. Näin sikäläiset oppaat asiaa kuulemani mukaan selittävät. Kellon paikka on luostarissa vaihdellut. Itse valokuvasin sen vuonna 1992 museon pihapiirissä tukevalta lankkualustalta. Vieressä oli toinenkin kello. Teksteistä päätellen se lienee ollut alkujaankin luostarin omaisuutta. Nykyään Manamansalon kello on kuulemani mukaan sisätiloissa.

Solovetskin luostariin kello saapui 1600-luvun alussa sikäläisten asiakirjojen mukaan. Manamansalosta se ”katosi” 1580-luvun alussa. Missä se mahtoi viipyä väliin jääneet

vuosikymmenet? Tämä ei ole ainoa kelloon liittyvä arvoitus. Se oli **valettu** 1480-luvulla suunnilleen nykyisen Hollannin alueella. Miten tuo kuvista ja teksteistä päätellen roomalaiskatoliseen kirkkoon kuuluva kello päätyi Oulujärven saareen? Siinäpä olisi tutkijoille selvittämistä!

Vienanmeren saarelle oli perustettu **luostari** 1400-luvun jälkipuoliskolla. Siitä kehittyi pohjoisen uskonnollinen, taloudellinen ja poliittinen **mahtitekijä** kalastuksen, metsästyksen ja suolankeiton ansiosta. Myös poikkeuksellisen vahva sotilaallinen vaikuttaja se oli 1800-luvulle saakka. Vähitellen sen haltuun joutui myös suuri maaomaisuus. Luostari vaikutti suuresti Vienan Karjalan henkiseen ja aineelliseen kulttuuriin. Toinen merkittävä tekijä oli **Uikujoen** luostari Äänisjärven koillispuolella. Nämä luostarit edustivat niin sanottua **vanhauskoisuutta**, joka oli hyvin vaikuttava tekijä Arkangelin kuvernementin Kemin kihlakunnassa. Tuolla nimellä Vienan Karjalaa kutsuttiin vielä 1900-luvun alussa.

Limingan ja Solovetskin taustalla olivat luonnollisesti suuremmat mahtitekijät. Oulujärven erämaassa se oli luonnollisesti nouseva ja uudistuva **Ruotsi**, joka tavoitteli valtansa ulottamista Vienanmerelle ja Jäämerelle. Maanselän itäpuolen mahtitekijä oli Novgorodin **kauppavalta** ja sitten 1400-luvun lopulta alkaen jatkuvasti laajentuva **Moskovan** suuriruhtinaskunta. Nämä mahtitekijät törmäsivät näissä laajoissa erämaissa maanselän molemmin puolin. Aasukkaat saivat maksaa milloin idästä milloin lännestä tulevien (sota)joukkojen tekemistä tihutöistä. Koston kierre teki tuhojaan. Kukaan ei muistanut kiistojen perimmäistä alkua.

Lukuisista sodista puhuttaessa on syytä muistaa myös ne monet **rajarauhat**, joita näillä seuduilla solmittiin. Väki saattoi elää rauhassa ja käydä kauppaa samaan aikaan kun etelässä Tukholma ja Novgorod (Moskova) tappelivat verissä päin. Näitä sopimuksia Kainuun ja Vienan Karjalan rahvaan välillä solmittiin 1500-luvun lopulta 1790-luvulle saakka. Ajoittain myös Ruotsin korkea esivalta suositteli noudattamaan rahvaan rauhanomaista politiikkaa. Näin toimi esimerkiksi Oulun läänin maaherra 1700-luvun lopun levottomina aikoina. Tieto kulki maanselän yli. Pahojen aikojen uhatessa siitä viestitettiin järjestelmällisesti puolin ja toisin. Näin asujat pystyivät varautumaan ja kenties pakenemaankin piilopirtteihin, jotka lienevät olleet käytössä Pitkän vihan aikana 1500-luvun jälkipuoliskolla.

On otaksuttu, että Kainuun **asutus tuhoutui** kokonaan. Mutta esimerkiksi 1600-luvun alun veroasiakirjat kertovat, että jotkut suvut olivat selvinneet noiden vaikeiden aikojen yli. Vai tulivatko he sittenkin Pohjois-Savosta ja Pohjanmaalta?

Voidaan sanoa, että **Liminka ja Solovetski** olivat ne mahtitekijät, joiden väliin kainuulaiset ja vienankarjalaiset joutuivat arkisen elämänsä asettamaan. Toinen edusti **roomalaiskatolisuutta** ja toinen ortodoksisuutta tai **kreikkalaiskatolisuutta** kuten vielä 1970-luvulla sanottiin. Vähitellen Oulujärven erämaassa alettiin totutella luterilaiseen tunnustukseen. Kansalla oli maanselän molemmin puolin omat tapansa ja uskomuksensa. Niissä yhdistyivät ikivanha perinne ja

pinnallisesti omaksuttu kristillinen usko. Hyvin hitaasti kirkot onnistuivat ohjaamaan asujat oppinsa mukaiselle tielle.

Vuosi **1917** on yhteinen merkkivuosi. Vielä silloin rajan molemmin puolin elivät vanhat tavat ja uskomukset enemmän tai vähemmän sovussa kirkkojen oppien kanssa. Kainuussa vanha perinne murtui lopullisesti oikeastaan vasta **1970-luvulla**. Silloin alkoi nykyisen Kostamuksen rakentaminen, jossa Meriläisetkin lienevät olleet mukana.

Asutushistoriasta johtuen kainuulaisessa ja rajan takaisessa kulttuurissa oli **paljon samoja piirteitä**. Kieli oli helposti ymmärrettävää ja sukulaisuussuhteita oli yli **muodollisen rajan**, joka ei ainakaan ennen 1750-lukua merkinnyt tavalliselle eläjälle juuri mitään. Vasta tuohon aikaan alkoi rajan vartiointi hiljalleen järjestyä vakinaiselle kannalle. **Laukkukauppiaiden** kulku osoittaa kuitenkin, että valvonta oli helppo ohittaa. Tässä auttoivat ilmeisesti kainuulaiset, joille karjalaisten tuomat tarvikkeet olivat tervetulleita. Näin vältettiin työläitä ja vaarallisiakin kauppamatkoja. Käytiinhän Oulussa kesäisin tervaveneillä monen kosken kautta. Kajaanissa valikoimat olivat vähäisemmät.

Suurin **erottava tekijä** oli 1900-luvun alkuun saakka **uskonto**. Rajan takaiset nimittivät kainuulaisia ruotseiksi. Sillä tarkoitettiin väärällä tavalla uskovia. Täällä käytettiin nimitystä ryssä, joka oli 1900-luvun alkuun saakka neutraali ilmaus. Uskonnollisesti täkäläiset pitivät rajan takaisia lähinnä pakanoina.

Tiettyjä **yhtymäkohtiakin on uskonnollisessa** suhteessa kuitenkin havaittavissa. Vanhauskoisuuden ohjaajavanhuksissa ja Kainuun heränneiden johtajissa oli yhtäläisiä piirteitä. Kummallakin ryhmällä oli keskeinen vaikutus yhteisössään. Heränneiden paljon lukema Johan **Wegeliuksen** postilla ”Pyhä evankeliumillinen walkeus” sisältää ilmeisesti seikkoja, jotka heijastavat tätä ohjaajan merkitystä. Vaikutteet ovat tietävästi rajan takaa.

Myös **taloudelliset edut** aiheuttivat hankausta kainuulaisten ja vienalaisten välillä. Parhaat kaskimaat ja luonnonniityt olivat elämisen ehto ja siten hyvin tavoiteltuja. Jo 1700-luvulla niistä alkoi olla pulaa väkiluvun kasvaessa. Rajaseudulla syntyi kiistoja, joita jouduttiin selvittämään käräjillä. Erityisen ongelmallinen tilanne oli Suomussalmen Vuokin kylässä. Käräjiä käymällä tämä riita ei ratkennut. Niinpä vuonna **1827 käynnistettiin rajan tarkastus** ja merkitseminen Arkangelin kuvernementin ja Oulun läänin välillä. Sitä jatkettiin niin, että raja tuli käytyä aina Suomenlahdelle saakka. Kainuun kohdalla sen kulku vastaa pääpiirteissään nykyistä linjaa.

Rajakysymykseen onkin sopivaa lopetella. **Pähkinäsaaren rauhan** rajana tunnettua kysymystä on tuoreimman tutkimuksen valossa syytä tarkastella uudesta näkökulmasta. Joensuulainen professori **Jukka Korpela** on kirjoittanut aiheesta hyvin kiinnostavaa tekstiä. Asiaan voi tutustua lukemalla Viipurin läänin historian toista osaa.

Hansa-liiton välityksellä saatiin aikaan sopimus, joka rauhoitti kauppaa häirinneet kiistat. Kysymys oli taloudellisten etupiirien jakamisesta. Rajaa nykyisessä mielessä ei syntynyt. Kaikkein

vähiten se vaikutti alueella asuneiden ihmisten elämään. Eivät he edes tienneet sopimuksesta. Perinteisen käsityksen mukaisen linjan voinee tässä kuitenkin mainita. Alkupiste olisi ollut **Retusaarella** eli nykynimeltään Kronstadtissa. Karjalan kannaksen ja Savon ja Keski-Suomen kautta linja olisi kulkenut Pohjanlahden rantamille Pyhäjoen suuhun. Myös Pattijoki on ollut esillä. Ei siis kovin kaukana Heikki Meriläisen syntysijoista.

Vuonna 1595 solmittiin **Täyssinän rauha** Tukholman ja Moskovan välille. Seuraavana vuonna raja merkittiin osittain maastoonkin noudattaen Kainuun kohdalla vedenjakajaa eli maanselkää. Läheskään kaikkia rajapyykkeitä ei ole löydetty. Tämä rajalinja on edelleen pääpiirteissään voimassa. Aukkaita se ei aikanaan häirinnyt. Pyykitkin unohtuivat. Vasta vuonna **1934** rajasta tuli Kainuun kohdalla tavalliselle rajaseudun eläjälle yksiselitteinen ja lähes läpi pääsemätön. Rajan nykyiseen merkitsemiseen on käytetty osittain samoja siirtolohkareita, joista löytyvät 1500-luvun kruunut, ristit ja juhlat kirjainlyhenteet. Ne ovat saaneet rinnalleen merkkejä myöhempien vuosisatojen symboleista.

Venäjän suuret muutokset 1990-luvun alussa avasivat jälleen yhteydet rajan yli. Puolin ja toisin on käyty tutustumassa. Suomalaisten osuus on kuitenkin viime aikoina selvästi vähentynyt. Veteraanit eivät tee enää matkoja nuoruutensa traagisille tapahtumapaikoille. Muita kulkijoita näyttää rasittavan lisääntyvä byrokratia. Rajan takaa tulevien määrä näyttää sen sijaan kasvavan. Kainuun kauppapaikat houkuttelevat ja Vuokatti tarjoaa puitteet vuodenvaihteen venäläiselle juhlaudelle.

Heikki Rytkölä